

donjog a király levele értelmében a nevezetteken kívül Tercsi Lászlóra, a Mihály fiára s Bizerei mostoha fiára, Almási Tatár Jánosra és testvére, Jakabra is kiterjesztetett. A beigtatás feb. 10-én, tehát igen gyorsan, megtörtént, a mint várható is volt a királyi embertől, Teléki Tercsi Mihálytól, mivel ő atyja volt a javadalmasok egyikének. Azonban a szomszéd orosházi és csomorkányi földesurak is résen állottak s mikor Mihályúr a csanádi kanonokkal, Gyolcs György mesterrel, Apácza-kután megjelent, a szomszéd földesurak tiltakozásukkal minden további eljárást megakadályozták.¹

Helye Csomorkány, Orosháza és Apácza-kuta közt kereshető.

Derek-egyház falu.

Derekeghaz	1456	Derek eghaz	1506	Derekegyház	1622
Dereghaz	1464	Dereghaz	1512	Beregh Egyház	1628
Derekheghaz	1471	Derekegyház	1552	Derekegyház	1628
Deregeghaz	1472	Derekegyház	1559	Berek Egyház	1630
Derekegyház	1472	Deregh Egyház	1560	Derekegyház	1634
Deregh eghaz	1475	Deregh egyház	1561	Derekegyháza	1650
Dereg eghaz	1499	Deregh Egyház	1561	Derekegyház	1662
Derek eghaz	1499	Deregh Egyház	1583		

Nevét a helyi hagyomány szerint „egy ott épült derék ház tól vette“ volna.² Azonban, bármily természetesnek és könnyűnek lássék is első tekintetre ez a magyarázat: még sem fogadhatjuk azt el arra való tekintetből, mert a régibb szá-

¹ Orsz. lt. Dl. 16298.

² Soos János, H.-M.-Vásárhely leírása, kzrt a város ltárában.

zadokból a Dereg személynévtől és ennek Drug,¹ Durug,² Droch,³ Doroch,⁴ Dorog⁵ változataitól részint minden toldás nélkül,⁶ részint különféle toldásokkal ellátva,⁷ ország szerte számos helységet neveztek el. Ez eljárás alól kivételt mi sem képezhetünk, úgy hogy annál fogva a mi helységünk nevében is egykori földesurának nevét kell látnunk megörökítve, ki a falut alapította s azon a helyen templomot is építtetett. A személynév töje, mint sok más ősz nevünké, mai nyelvünkön nem ismeretes, hihetően nem is magyar eredetű s talán a szláv dru h-val (= pajtás) függ össze, vagy még inkább a Drag (Drakuli), Drak személynevekkel, melyek magyar nemesi nevekbe (Drágfi) is átmentek, az oláhoknál pedig különösen divatban voltak és vannak.

¹ 1297-ből: Haz. Okmt. VII. 259.

² 1291, 1292, 1296-ből: Wenzel, Árp. k. új Okmt. VI. 338, X. 432, X. 247, 1300-ból: Fejér VI., II. 298, 1301-ből: Századok 1869. 596.

³ 1262-ből: Wenzel i. m. VIII. 31. (Ugocsa megyei falu).

⁴ 1301-ből: Fejér VIII., V. 15. — 1296-ből: Wenzel X. 246.

⁵ 1264-ből: Pauler, Magy. nemz. tört. II. 332, — 1270-ből: Haz. okmt. VII. 124; — 1278-ből: Wenzel IX. 196 s Szabó Károly, Kun László 59; — és különböző évekről még sok példa Wertnernél, Magy. nemz. tört. I. 243—288.

⁶ Drug föld (Zalam.) 1249-ből, Hazai Okmt. VIII. 157., — Dereg falu Vár. Regest. 306. §. (talán Hevesm.), — Dereg, falu 1434-ből gr. Teleki, Hunyad. kora VI., I. 126. (Tolnam.) — Dorog falu 1327-ből Wertnernél (I. h. Sopron m.-ben), Dorog birtok 1287-ből u. o. II. 48.

⁷ Drugfalva, Drugolincz 1364 és 1428-ból. Csánki, M. orsz. tört. fr. II. 306. (Valkóm), — Dorugegháza, Dorogheghaz 1338 és 1430-ból Csánkinál, I. 513 (Szabolcs m.), — Derekeghaz 1427-ből, Deregegház 1550-ből Borovszkynál, Csanád vm. tört. II. 134. (Csanád m.-ben a Maros mellett).

Hogy melyik Dereg vagy Dorog volt a hely alapítója, nem tudjuk, mert e személynevet régen több előkelő nemes viselte: hanem mivel a Gut-Keled nemzetség ágazatainak, a Guthi Országoknak, Zelemérieknek, Maróthiaknak és Szokoliaknak is voltak ezen a vidéken birtokaik s e nemzetségnek volt Dorog ága, mely a XII—XIV. századokban virágzott s ennek Ördög János nevű sarja is: valószínű, hogy a mi helységünket e család valamelyik tagjáról nevezték, annyiival inkább, mert Derek-egyházának Ördöngös-egyháza épen tő-szomszédságában esett.

A helység élete azonban nem volt nagyon tartós, mert mikor az okiratok, 1456-ból, először említik, még pedig a hód-vásárhelyi uradalom tartozékai közt, melyet V. László király ez évben Hunyadi Jánosnak újra adományozott:¹ már akkor csak a puszták közé sorolják, még pedig Gorzsa és Szilas-egyház közt. A puszta ekkor ép' úgy, mint Ráros, Csorvás is, Csanád megyéhez tartozónak említetik. Ez időben két ilyen nevű puszta volt e tájon, mert a királyi levél Ráros mellett egy „másik Derekegyházát“ is megnevez, mint szintén a nevezett uradalom tartozékát. A pusztában pedig Szeri Pósa Istvánnak is volt birtokrésze, mert mikor ennek magva szakadtával a leányági örökösök a Macedóniaiak, Forgácsok és Gesztiek a gazdátlan örökséget magoknak követelték, Szentés, Temerkény és Mágocs közt Derek-egyházát is megnevezik, mint a melynek birásához a csanádi káptalan előtt jogot formáltak, s mint a melynek elado- | 1472 jan. 25. mányozásától Mátyás királyt, birtokba vételétől

¹ A münch. kir. ltárból vett másolat a Békés vm. múzeum levéltárában.

pedig Guthi Ország Mihály nádort és fiait tilalmazták.¹

A jogkövetelők az óvástétellel tulajdonkép' elkéstek, mert a király már előző évi decz. 21-én elajándékozta a jószágokat s az aradi káptalant utasította, hogy a beigtatást az új birtokosokra nézve teljesítse. A káptalan a vett parancshoz képest a következő év virág-vasárnapja táján el is járt dolgában és sehol ellenmondással nem találkozott: így hát a király a gazdátlan uradalmakat s ezek közt Derek-egyházát is nev. nádornak és egy másik hű vitézének s udvari tisztjének, Nádasdi Ongor Jánosnak, végleg oda adományozta, a mint erről az 1475. jún. 3-án kiállított, kettős királyi pecséttel ellátott s ma is meglevő hártya oklevél tanúskodik.² Ez időben a pusztát Berével és Korhánynyal együtt már Csongrád megyéhez számították.

Az új birtokosok kezén a hely ismét benépesült s faluvá lett, bár azt Guthi nádor, úgy látszik, egészen Ongornak engedte át, mert a későbbi oklevelekben már csak az utóbbik névvel találkozunk. A század utolsó évé- | 1499
ben, ugyanis Ongor Miklós és János emelnek panaszt a király előtt, hogy a nyúl-szigeti apácák donáti és királysági gazdatisztje, Cseke Barnabás, valami 150 jobbágygal a Csanád megyei derek-egyházi határba tört s az itteni Kórogy-háza nevű tavat lecsapoltatván, abból a halakat kifogdos-
tatta, a derek-egyháziak hálóját széthányta, azok-
nak a tó partján levő kunyhóit felgyújtatta, egyet
pedig a jobbágyok közül, t. i. Aracson Lászlót,

¹ Orsz. lt. Dl. 17282.

² U. o. 17273.

a ki történetesen a tónál kün volt, irgalmatlanul megveretett és keresztülsúratott. A kár 200 arany forintra tehető. A csanádi káptalan által megejtett vizsgálat a panaszt mindenben alaposnak találta, miért is az apácák és ezek tisztje, a hatalmaskodásban részt vett jobbágyokkal egyetemben, törvénybe idéztettek.¹ Ongorék azonban magok sem sokat késtek a megtorlással s a kölcsönt kétszeresen visszaadták. Mert ők meg Tornyai Jánossal, a derek-egyházi másik földesurral kezét fogva, jobbágyaikat az apácák donát-tornyai kaszálója ellen küldték s ezt erőszakoskodások közt levágatták a magok számára; — majd, ezzel meg nem elégedve, még azon esztendőben a Kék-tó nádast, melyben a nádvágást a három szomszédos falu, t. i. Derek-egyháza, Donát-tornya és Mágocs eddig közösen élvezték, a maguk számára szintén hatalmasul lefoglalták s abból az apácák jobbágyságait durva tettelegességek közt kiverték.²

Mikor a király a maga gyermekeinek nevelőjét, Gersei Petó Jánost a Szeri Pósaftól 1506 uradalmakkal megajándékozta, melyekhez a falunak egy része is tartozott, az új tulajdonost Derek-egyháza birtokába is beigtatták. E beigtatásról szóló káptalani jelentésből tudjuk, hogy a faluban rajta s a már említett Tornyaik kívül Micskei László és Ramocsa-Ellés Filep nemesuraknak is voltak birtokaik. E beigtatáson a szomszéd földesurak itteni jobbágyságai, Ferenczi Kelemen és Miske Adorján is részt vettek.³

Ettől fogva a falut az Ongor örökösökre

¹ Orsz. lt. Dl. 20856.

² U. o., dl. 20884.

³ Hazai Okmt. V. 397—405.

nézve elveszettnek kell tekintenünk, bár úgy látszik, hogy Pető János sem sokáig örvendhetett birásának. Mert Ongor János hátramaradt neje néhány év múlva oly értelmű tiltakozással | 1512 küldte a maga második férjét, Dolhai Pétert, a pozsonyi káptalan elébe, hogy ott óvást | 1512 tegyen az ellen, hogy Ulászló király az ő elhalt férjének, Ongornak, javait s ezek közt a derek-egyházi rész-birtokot eladja, vagy bármikép' eladományozza, s hogy ezeket Balassa-gyarmati Ferencz vagy bárki más megvásárolja vagy egyébként birtokba vegye, a miről Verbőczi István kuriai főjegyző irást adjon ki.¹ Nem olyan idők voltak ezek, hogy az özvegyek és árvák panaszát, mert Ongornak egy Katalin nevű hajadon leánya is maradt, oda fén a királyi udvarban, a felszínen levő hatalmasok ellenében meghallgatták volna.

A régi falu fekvését s léleteit, mivel az most már idegen területbe esik, a helyszínén nem nyomoztuk. Valószínű, hogy azok a mostani község helyén keresendők, t. i. abban a településre igen alkalmas zugban, melyet a Nyálas-ér a Kőrögy folyóval képezett s hová az uradalmi majorsági épületeket már a mult században is helyezték. Ettől északra, az ér tulsó partján térült el a régi falu határát mutató Pap-telekje, melynek közeli szomszédságában, nyugotra, a jelen századból is ismert göboly kút volt látható.² Ez utóbbi elnevezés azonban már a gr. Károlyiak gazdálkodására mutat s így nagyobb régiségre igényt nem tarthat. E Derek-egyházán kívül volt egy másik Derek-egyháza is, mint a Hunyadi

¹ Pozs. kápt. It. Prot. Budense. Fol. 84.

² A Vertics-féle határ-térkép 1774-ből.

János adománylevele világosan írja, az elsőtől hihetően délnyugati irányban.

A falut az irások 1471-ben Csongrád, 1499-ben Csanád megyéhez számították.

Domándi Mihály-telek puszta.

Földvárhoz tartozott 1476-ban. (L. Földvár alatt.)

Eresztő-telek puszta.

Mint Földvár tartozéka említettik 1476-ból. (L. Földvár alatt.)

Erzsébet vagy Szent-Erzsébet falu.

Uj-városból, a mai H.-M.-Vásárhely egyik külvárosából, Makó felé indulván, a város szélén fekvő vámháznál két felé ágazik az út. Balra visz az erzsébeti út, jobbra pedig a makai. Amazon az Erzsébeti-dülőre, vagyis a rég elenyészett Szent-Erzsébet falu határára megyünk, melyen a város szélétől mintegy 8 km. távolságban, jobbra kitérve az útból, Csáki Lajos tanyájára, az ú. n. Erzsébet-telek található, mely az országúttól mintegy 100 s a Czirják-ér medrétől mintegy 130 m. távolságban, emelkedett térségen tűnik szembe. Itt még 1893-ban is a felszínen levő téglá és kőtörmelék mutatta az egykori templom helvét, a mikor t. i. itt Pető Ferencz felügyelete mellett